

# Lau Tohi Tapú: Ko e founga faingofua 'e 12 (Tongan)

How to Read the Bible ~12 Simple Guidelines

---

## Doctrine

Information offered by the  
National Working Group on Doctrine



# LAU TOHI TAPÚ: Ko e founa faingofua 'e 12

## Bible Reading

### 12 Simple Guidelines



Ko e fakafekiki 'i he Tohi Tapú ko e taha ia 'i he ngaahi felāfoaki fakatupu movetevete ki he kau Kalisitiané 'i māmani he 'ahó ni. Ko ia ai, ko e taha 'i he ngaahi fiema'u vivili 'oku fekuki mo e Siasí he lolotongá ni, ko hano fokotu'u ha founa ki hano lau 'o e Tohi Tapú pea mo hano mo'ui'aki 'o e tō'onga faka-Kalisitiané 'a ia 'e hoa pea mo e mo'oni 'o e fekau faka-Kospelí pea mo hono 'uhinga totonu ki hotau kuongá. Peá ke a'usia 'a e taumu'á ni, 'e tokoni ke 'i ai ha ngaahi fakahinohino faingofua ki hono lau 'o e Tohi Tapú. Pea neongo 'a hono manakoa 'o e ngaahi founa kehekehe 'o hono lau mo faka'uhinga'i 'o e Tohi Tapú, 'oku tau fu'u fiema'u 'aupito he ngaahi 'ahó ni ha ngaahi founa, 'a ia 'oku 'ikai fo'ou pea fakamamafa faka'atamaí, ka ko e founa 'oku falala'anga mo lava ke fakafo'ou ai 'a 'etau tukupā ki he 'Otuá pea mo 'Ene Folofolá. Pea 'i he fakamatalá ni, 'oku fokotu'u atu ai 'a e ngaahi founa ki hono lau 'o e Tohi Tapú 'a ia te ne malava ke tokoni'i kitautolu ketau 'inasi he fekau 'o e potufolofolá peá ke lava foki 'a e fekau ko iá 'o nofo'ia kitautolu hono kotoa, kae tautautefito kiate kinautolu kuo vaetu'ua 'e he tui ki he Tohi Tapú koe'uhi ko hono ngāue mo faka'uhinga'i hala 'o e Tohi Tapú (Gomes).

## 1. Ko e hā 'a e Tohi Tapu? /What is the Bible?

Neongo ko e tokolahi 'o e kakai 'i he ngaahi sōsaieti 'o e 'aho ní 'oku 'ikai kenau lau 'a e Tohi Tapú, ko e tokolahi 'o kinautolu 'oku nau maheni mo taukei mo hono ngaahi talanoá pea mo e kakanó. 'Oku hoko 'ení koe'uhi, he ko e taha'itohí ni, 'a ia 'oku 'ikai hano toe ua, kuó ne 'osi faka'ilonga'i mo fakamo'oni'i 'i māmani 'a e lelei 'o 'ene ngaahi fakahinohino faka'ulungaangá mo fakalotú. Pea ko e ngaahi fakakaukau mo e fakamatala 'i he Tohi Tapú, 'a ia ne fa'u he ta'u 'e lauafe kuohilí, 'oku kei hokohoko atu 'a hono feláfoaki māfana 'i he ngaahi 'ahó ni. Ko ia ai, 'oku 'ikai totonu ke lí'aki 'a hono talanoa'i hono mahu'ingá mo e ngaahi fekau lelei 'okú ne 'omaí. Neongo ne hiki 'a e Tohi Tapú he vaha'ataimi ko e meimeí ta'u 'e tahaafe tupu, 'oku hoko 'a e Tohi ní ko e tǎnaki'anga, pe ko e laipeli, 'oku tǎnaki ki ai 'a e ngaahi tohi kehekehe. Pea 'oku vahevahe 'e he Kalisitiané ki he konga lalahi 'e ua, 'a e ngaahi fakamatalá ni, 'i he lea Faka-Hēpeluú mo Faka-Kalísí 'o 'íloa ko e Fuakava Motu'a (ko e Tohi Tapu Hēpeluú ia) pea mo e Fuakava Fo'ou. Pea ko e Tohi Tapú 'oku ngāue'aki 'e he ngaahi Siasi Palotisaní 'oku 'i ai 'a e ngaahi tohi 'e 66 (39 Tohi Tapu Hēpelū (Fuakava Motu'a)) pea 27 Fuakava Fo'ou). Ko e Siasi Katolika Lomá pea mo e konga lahi 'o e ngaahi Siasi Tupu'a 'o e Hahaké (Eastern Orthodox Churches) kuo nau toe tǎnaki atu mo e ngaahi tohi kehe, mei he Tohi Tapu Lea Faka-Kalísí 'o e Tohi Tapu Hēpeluú (Fuakava Motu'a), 'o toe fakalahí'aki 'a 'enau ngaahi tohi 'i he Fuakava Motu'á 'o 'íloa ia ko e 'Apokalifá Pea hangē pe ko e molumalu 'o e Tohi Tapú, 'oku 'ikai ke hoko 'a e ngaahi Tohi Fakalahí ni ke ne tohoaki'i 'a e tokangá ki he 'Apokalifá. Ko honau taumu'á pē, pea mo e mālohingá, ko honau ivi fakalaumǎlie 'okú ne tohoaki'i kinautolu ki ha fetauhi'aki-vā fo'ou pea mo e 'Otua Mo'uí, tu'unga 'i he tui kia Sīsū Kalaisi pea mo fakafaingofua 'a 'etau mo'uí 'i he to'onga fetauhi'aki totonu mo e kakáí pea mo e māmani 'okú ne 'ātakai kinautolú. (Migliore)

## 2. Lau 'a e Tohi Tapú – he 'oku Falala'anga / Read the Bible – It is Reliable!

Manatu'i he 'ikai malava ke makupusi 'a e finangalo 'o e 'Otuá kiate koe, pea pehē ki he Siasí pea mo māmani, 'o kapau he 'ikai ke lau 'a e Tohi Tapú. Ko e taimi te ke lau ai 'a e Tohi Tapú, 'ofa ke 'oua na'a hanga 'e he ta'emahino 'i hono lau ha potufolofola 'o ta'ofi koe mei ho'o tui pea mo e mo'uí'aki 'a e ngaahi mo'oni kehe mei he toenga 'o e Tohi Tapú. Ko ho'o tupu mo mo'ui ko e Kalisitiane mo e muimui 'o Sīsú, 'oku fekau'aki lahi ia ki he lahi mo e hokohoko ho'o lau 'a e folofolá pea mo e tukupā ki ho'o lau 'a e Tohi Tapú. Pea 'oku 'i ai 'a e lau 'a e potó: "Ko e Tohi ní te ne malu'i koe mei he angahalá, pē ko e angahalá te ne ta'ofi koe mei hono lau 'o e Tohi ní." Ko e tokolahi 'i he Siasí 'oku tōnounou 'enau taukei mo e tui Faka-Kalisitiane koe'uhi 'oku 'ikai kenau lau mo ako mei he Folofola 'a e 'Otuá ko honau "tefito'i-ma'unga-talá" ia. Ko e Tohi Tapú ko e Folofola 'a e 'Otuá koe'uhi he 'okú ne fakatolonga mo tauhi 'a e fekau 'o e fakamo'uí 'a Sīsú 'a ia ne kalusefái, pea ko e 'Eiki Toetu'ú, pea ko e fakahā'anga mo'oni ia 'o e Folofola 'a e 'Otuá. Ko ia ai, ko e Tohi Tapú 'oku 'ikai ko ha tohi ia ke fili 'a e kau muimui 'o Sīsú pē tenau lau pe 'ikai, 'o hangē nai 'oku toe 'i ai mo ha "tohi kehe" mei he ngaahi tohi ma'u'anga ivi makehé, ke ne toe fakauoua'i – 'oku falala'anga 'a e Tohi Tapú pea 'okú ne fakama'uma'uluta 'a e tuí mo e mo'ui totonu 'a e Kalisitiane (Schneiders).

### 3. Lau pea mo e Loto Hangamālie / Read with a Prayerful Heart

Manatu'i ko e Tohi Tapú 'oku tauhi ai 'a e fekau 'o e fakamo'ui 'a e 'Otuá ki he fa'ahinga 'o e tangatá mo e fefiné. Pea koe'uhi ko e Folofola ia 'a e 'Otuá, 'oku totonu ketau tokanga, 'i he loto hangamālie, ki he'ene fekaú kae lava ketau a'usia 'a e fekau 'oku 'omai 'e he Laumālie Ma'oní'oní kiate kitautolú, kae 'ikai ko ha ngaahi fekau kehe pē ia 'atautolu pe ko e ngaahi fekau faka-e-māmani. Pea ko e tefito'i 'ulungaanga mo e palōmesi 'a e Tohi Tapú, 'a ia'oku fakahā mai ai ia 'e he 'Otuá 'ia Kalaisi ki māmani, ko ia ai, 'oku fiema'u ke lau mo fakamolumalu'i 'a e Tohi Tapú 'i he laumālie 'o e tui mo e lotu. Kia kinautolu 'oku fekumi ke fakaloloto 'a e 'uhinga 'o 'enau tuí, he 'ikai luva 'e he Tohi Tapú 'ene mo'oní kapau 'oku taku pē ko e tohi faka'uhingame'a pē ko e tohi fakahinohino faka'ulungaanga. Kā ko e tohi ia 'o e liukava-mo'ui, ko e tohi ka mo'ui'aki, 'io te ne malava ke liukava hotau ngaahi loto pea pehē foki mo māmani kātoa.



### 4. Lau 'a e Tohi Tapú 'i he Feohi'anga Faka-Siasí / Read the Bible in the Community of the Church

Na'e 'ikai foaki mai 'e he 'Otuá 'a e Tohi Tapú pē ma'a māmani, ka na'á ne toe me'a'ofa mai foki mo e Siasí – ko e feohi'anga kenau fakamo'oni ma'a Kalaisi ki māmani. Ko e taha 'o e ngaahi fatongia mahu'inga 'o e Siasí ko 'ene hoko ko e kaungā-fakatonulea ki he 'ofa fekoekoe'i mo e taumu'a 'a e 'Otuá. Ko ia ai, neongo 'e lelei ke lau fakafo'ituitui pē 'a e Tohi Tapú, 'e hoko 'o palopalema kapau te tau feinga ke faka'uhinga'i faka-e-kitautolu pē 'o fakatatau ki he'etau fakakaukau pē 'atautolú. Koe'uhi ko hotau vaivai'anga 'a 'ete feinga ke tonutaha pē ha'atá fakakaukau pea hoko ai 'o te polepole 'i he'ete ngaahi fa'ahinga faka'uhinga faka-e-kitá. 'Oku tokoni ma'u pē pea mo mahu'inga ke lau 'a e Tohi Tapú 'i ha Kulupu kuo nau tukupā ke ako mei he Tohi Tapú 'i he Siasí 'i he tataki 'a hono kau taukei 'i he folofolá. Pea 'i he'etau fai ení, pea fakapapau'i ma'u pe ke lau 'a e Tohi Tapú fakataha pea mo e nusipepá, kae lava ai ke tau a'usia, ko e hā nai 'a e lau 'a e Folofola 'a e 'Otuá ki he māmani 'o e 'Otuá (Barth).

## 5. Faka'ehi'ehi mei he Faka'uhinga Filifilimānako mo Fakapalatahá / Beware of Bias

Fakatokanga'iange ko e laukongá 'oku uesia ia 'e ho'o tui fakafo'ituituí (ko ho'o fakakaukau faka-e-koé). 'Oku hanga ma'u pē 'e he 'etau tui fakafo'ituituí mo e tukufakaholo fakalotu fakahisitōliá 'o uesia kita fakafo'ituituí pea mo 'ete mahino ki he potufofolola 'okú te lauú. Pea koe'uhi 'oku ta'emalava ke fakamāvae 'a e tokotaha faka'uhingá pea mo e faka'uhinga mo e fakatonulea 'okú ne faí, 'oku 'ikai ai ha me'a ia ko e "lau mola mo tau'atāina pē 'o e potutohi" (Brueggemann). Ko hono mo'oni, 'oku 'ikai ha taha ia te ne lau mola pē 'a e Tohi Tapú ta'e ha'ane faka'uhinga faka-e-ia pea 'oku 'ikai foki ha fa'ahinga 'ilo ia 'oku ta'emahu'inga. He ko e tala-mo'oni kotoa foki, 'okú ne hapai-fakataha ai mo e ngaahi lelei 'o e tokotaha-talamo'oni. Ko ia ai, 'oku malava ketau ako 'i he funga 'o 'etau ngaahi tui mo e fakakaukau fakafo'ituituí, pea 'oku mahu'inga ma'u pē ke lau 'a e Tohi Tapú fakataha mo e ngaahi tohi vete Tohi Tapú lelei 'a e kau taukei vete Tohi Tapú, pea mahu'inga ke manatu'i mo e tukufakaholo 'a e Siasi – pea lau ai foki mo ha ngaahi fakamatala kehekehe.

## 6. Mo'oni-Ta'e-Toe-Fehu'ia / Infallibility

'I he taimi na'e taku ai 'a e Tohi Tapú 'oku mo'oni-ta'e-toe-fehu'ia, na'e 'uhinga ia ko e Tohi Tapú 'oku falala'anga mo'oni 'a 'ene faifakamo'uí – 'i hono fakalea'e tahá, ko 'ene fakamatala ki he fakamo'ui mo e fakatau'ataina 'o e mo'uí ko e koto mo'oni 'a 'ene hokó. 'Oku falala'anga 'a e malava 'e he Tohi Tapú 'o taki kitautolu ki he taumu'a fakamo'ui fakafo'ituituí mo fakapolitikale 'a e 'Otuá. Ko e mo'oni-ta'e-toe-fehu'ia 'o e Tohi Tapú 'oku 'ikai 'uhinga ia 'oku tonu mo mo'oni 'a e fakamatala kotoa pē 'oku hiki 'i he Tohi Tapú. Ko hono mo'oni 'oku lahi 'a e ngaahi fehālaaki 'i he fakamatala ki he ngaahi fua mo e fika pea pehē ki he ngaahi feitu'u. Ka ki he felave'i mo e tokāteliné (ko e ngaahi mo'oni 'o e tuí mo e mo'uí), falala ki he Tohi Tapú – he 'oku 'ikai toe fehu'ia 'a 'ene tauhi 'a e talanoa fungani 'o e fakamo'uí ma'a u, mo au pea mo māmani foki.

## 7. Fakatonuleá/Faka'uhingá pea mo e Tohi Tapú / Interpretation and the Bible

Koe'uhi ko e Tohi Tapú ko e fakamatala motu'a pea fonu 'i he ngaahi 'ulungaanga-fakafonua kehekehé mo e ngaahi fakakaukau fakapolitikale mo fakateolosia kehekehé, 'e fu'u fiema'u ke fakatonulea'i mo faka'uhinga'i totonu ia ki hotau kuongá. Ko hono lau 'o e Tohi Tapú 'oku fetákinima fakataha ma'u pē mo e founa fakatonulea mo faka'uhinga 'a e tokotaha 'oku ne laú pe 'oku 'iloa ko e hemeniutiká (ko e founa 'o hono fakatonulea'i mo faka'uhinga'i ha potutohi). 'Oku 'ikai ha taha ia 'e tau'atāina ha'ane lau 'a e Tohi Tapú. Koe'uhí 'oku tau mo'ui 'i he kuonga kehe mei he taimi ne hiki aí, pea 'oku tau lau 'a e potutohí pea mo 'etau takitaha founa fakatonulea pea mo 'etau ngaahi fakakaukau mo e mahino-tōmu'a, pea mo 'etau takitaha fakamamafa. 'Oku 'ikai ha taha te ne lau ha potutohi – pea na'a mo e nusipepá – 'o 'atā mei he'ene fakatonulea mo faka'uhinga fakafo'ituituí. Ko e founa faka'uhinga'i 'o e Tohi Tapú, 'oku fekau'aki mahu'inga ia mo e anga 'o hono tali 'o e Folofola 'a e 'Otuá 'i hotau kuongá, ke tokoni ki he anga 'o 'etau mo'uí. Ko e taumu'a leva 'o e fakatonulea Tohi Tapú (hemeniutika) ke tokoni'i kitautolu ki he tu'unga mahu'inga 'e tolu 'o e fakatonuleá mo faka'uhingá – 'oku taku 'e he taukei 'o e Tohi Tapú ko Ricoeur ko e: "Puipuitu'a 'o e potutohí, ko e Kanolotó, pea mo e Ka-hoko-mai 'o e potutohí."



## 8: Ko e hiki mei he “Na’e mo e ‘I Aí” ki he “‘I heni mo e Lolotongá ni.” / Moving from the “Then and There” to the “Here and Now”

Ko e mahino 'o ha potu folofola pe potutohi 'aki 'a e 'uhinga na'e hiki'akí pea mo e fekumi ke mahino 'a hono 'uhinga ki hotau kuongá, 'oku fiema'u ai 'a e tokotaha lau Tohi Tapú ke ne fai 'a e ngāue “Vete-Tohi-Tapu” (exegesis). Ko e vete-tohi-tapu ko hono fakatonulea'i ia mo faka'uhinga'i 'o e potutohí 'o 'ikai toe tånaki atu ha fa'ahinga faka'uhinga pe fakatonulea kehe. Ko ha fakatonulea lelei, 'oku kamata ma'u pē ia mei hono faka'apa'apa'i 'o e potutohí 'iate ia pē, 'aki ha 'ikai toe tånaki atu ha fa'ahinga faka'uhinga kehe na'e 'ikai taumu'a ki ai 'a e tokotaha na'á ne fuofua hiki 'a e potutohí. 'Oku 'ikai 'uhinga eni ia 'oku 'ikai ha felāve'i ai 'a e “Na'é mo e 'I aí” ki he “‘I heni mo e Lolotonga ní.” Pea koe'uhi ko e ope atu mo e loloto 'a e 'uhinga 'o e potutohí, 'oku toki hanga ai pē 'e hono taumu'á mo e uhó 'o fakaa'u atu 'a hono 'uhinga mo e fekau ki he tokotaha fakafo'ituitui pea mo fakapolitikale 'o e kuonga takitaha. Pea 'oku “fetautaulaki leva 'a e ngaahi ngatangata'anga” 'o e potutohí pea 'oku tau toki a'usia leva 'a hono 'uhingá 'i hotau kuonga takitaha. 'Oku fa'a hala 'a e fakatonulea 'o e potutohí 'i hono toe tånaki atu 'e he tokotaha faka'uhingá 'ene ngaahi fakakaukau faka-e-iá 'a ia 'oku 'ikai ha'ane fekau'aki 'e taha mo e taumu'a ne tomu'a hiki'aki 'a e potufofoló. Ko e founa ko eni 'o hono toe mio'i 'o e folofolá 'oku 'iloa ia ko e “Vete-mimio” (Eisegesis). Ko e taha 'i he ngaahi founa ke fakapapau'i 'aki 'oku 'ikai vete-mimio 'a e potutohí ko hano vakai'i 'oku fai 'a e faka'uhinga mo fakatonulea 'o e potutohí mei hono “Tupu'anga-tefito” (context) totonú. Ko e taimi pē kuo toho ai 'a e potutohí mei hono tefito-i-tupu'angá pea 'e malava leva ke hoko ai 'a hono fakatonulea'i-fa'ifa'iteliha (pretext) 'o e potutohí. Ko ha potutohi 'oku 'ikai hano Tupu'anga-tefito 'oku hoko pe potutohi ko ia 'o tētē fa'iteliha. Pea 'oku fa'a hoko heni 'a e ma'u-hala 'i hono lau 'o e Tohi Tapú.

## 9. Ko e Puipuitu'a, ko e Kanoloto pea mo e Ka-hoko-mai 'o e potufolofolá / The Behind, the Within and the Infront of the Biblical Text

Ko hano a'usia 'a e mo'oni fakateolosia kotoa pē 'o e fekau 'o e Tohi Tapú kuopau ke fetākinima fakataha ia mo e founga 'e tolu 'o hono faka'uHINGA'i mo fakatonulea'i 'o e potufolofola - ko hono "Puipuitu'a", ko hono "Kanoloto" pea mo hono "Ka-hoko-mai" 'o e potutohí. Ko hano fakakaukau'i 'o e "Puipuitu'a" 'o e potufolofolá 'oku 'uhinga ia ke manatu'i 'a e 'ulungaanga fakafonua 'o e kuonga ne hiki ai 'a e potutohí pea pehē ki he ngaahi me'a fakalotu, fakasōsiale mo faka'ikonōmika ne fakatoka ai 'a e potutohí, pea na'e hoko fakahisitōlia ki he tupu'anga 'o e potutohí. Ko hano fakatokanga'i 'a e "Kanoloto" 'o e potutohí 'oku kau ai 'a hono fakatokanga'i 'o e 'ulungaanga fakafonua mo e tu'unga fakapolitikale pea mo e ngaahi me'a fakahisitōlia na'e hoko 'i he 'ātakai 'o e tokotaha na'á ne fai 'a e hikitoHí pea pehē ki he tu'unga ne 'i ai mo e kau fanongo ne fakataumu'a ki ai 'a e potutohí. Ko hano a'usia 'a e mo'oni 'o e "Ka-hoko-mai" 'o e potutohí, 'oku fu'u mahu'inga 'aupito koe'uhi ko e founga eni 'oku fakafehokotaki ai 'a e Folofola 'a e 'Otuá ki he mo'ui 'a e tokotaha tuí pea mo e Siasí. Ko e founga fakatonulea hono tolu 'oku fekau'aki ia pea mo e fakakaukau - "e fēfē leva" 'i hotau kuongá. Pea 'i hono ngāue'aki 'o e founga fakatonuleá ni 'e tolu, ko e koloa mahu'inga ia ke fakatoka ai 'a 'etau fie'ilo ki he folofolá. 'E faka'ofa 'aupito ha'atau feinga ke lau totonu 'a e Tohi Tapú 'o 'ikai ngāue'aki 'a e ngaahi founGá ni. Pea ko e ngaahi faka'uHINGA folofola lelei kotoa pē 'oku ngāue'aki 'a e ngaahi founga faka'uHINGA mo fakatonuleá ni.

## 10. Ko e fakahinohino ki he fakatonuleá mo faka'uHINGÁ (Ko e kī ki he fakatonuleá mo faka'uHINGÁ) / The Interpretative Guideline ("the" Hermeneutical Key)

Ke mahino 'a e natula feliuliua ki 'o e 'uhinga mo e faka'uHINGA 'o e Tohi Tapú, 'oku mahu'inga ma'u pē ke fakaho'a 'etau fakatonuleá mo e faka'uHINGÁ, pea pehē ki he fakatonulea mo e faka'uHINGA 'a e kakai kehé, ki he fakakaukau tefito'i ko ia: "'E hoa fēfē nai 'a e fakatonulea ko ení, pe ko e fakatonulea ko ē pea mo e mo'ui pea mo e Laumālie 'o ia ne kalusefai pea toetu'ú? Ko e teolosia 'o e "'Otu'a Kalusefai" pea mo e mo'ui 'a Sīsūú, 'a ia ne 'iloa fakataha mo e kau masivá pea mo e li'ekiná, ko e kī ia 'o e fakahinohino ki he fakatonulea 'o e Tohi Tapú. Pea ko hono ngāue'aki 'o e kīf ni ki he fakatonulea 'o e folofolá, he'ikai ketau fa'a fehālaaki ai. He 'oku ne fakatonutonu 'a e uho mo e 'elito 'o 'etau fakatonulea'i 'a e folofolá. Ko e taimi pē kuo ongona ai ha taha kuó ne fokotu'u mai ha fakakaukau fakatohitapu, pē kuo fokotu'u mai ko e fakakaukau fakatohitapu tonú "eni", hanga 'o hulu'i ma'u pē 'a e fakatonulea ko iá 'aki 'a e maama 'o e fakahinohino ki he kī 'o e fakatonuleá mo faka'uHINGÁ. Kimu'a peá ke tali ha fa'ahinga faka'uHINGA, tomu'a fehu'i kiate koe: 'Oku hulu'i nai 'e he faka'uHINGA ko 'ení pe fakatonulea ko ē 'a e 'ofa ta'efliliflimānako pea mo e mohufakamolemole 'a e 'Otuá 'a ia ne fakahāmai 'i he li'oa ne fai 'e Sīsū he kolosí? Ko e tefito'i founga fakatonulea eni 'a e kau fa'utohí 'o e Fuakava Fo'ou. Pea ko e founga totonu eni ke ngāue'aki 'e he kau Kalisitiane tui Tohi Tapú ki hono fakamaau'i'aki ha mo'oni 'o ha fa'ahinga fakatonulea mo faka'uHINGA fakateolosia pe ko ha mo'ui Faka-Kalisitiane.

## 11. ‘Oua ‘e Lau Peé – Fai ki ai! / Don’t just Read it – Do it!

‘E hoko pē foki ‘o noa hano lau mo hano faka‘uhinga‘i pea mo hano ako ‘o e folofolá kapau he ‘ikai ke mo‘ui‘aki ‘e he tokotaha lau Tohi Tapú, pea mo e Siasí, ‘a e mo‘oni ‘o e me‘a ‘okú nau laú ‘i he‘enau ngāue pea mo e tui talangofua. He ‘oku totonu ma‘u pē ketau muimui ki he mafai mo e fekau ‘o hono mo‘ui‘aki ‘o e folofolá. ‘Oku mahu‘inga heni ‘a e lau ‘a Bengel: “Faka-anga-tatau koe ki he potufolofolá: faka-anga-tatau ‘a e potufolofolá kiate koe.” Pea ‘e leleitaha ha‘atau fai eni ‘aki ha‘atau mo‘ui‘aki ‘a e ‘uhinga mo e fekau ‘o e Tohi Tapú ‘i māmani. He ko e fo‘i ngāue ‘i he tui talangofua tu‘o taha, ‘oku hangē ia hano toutou talanoa‘i ha ngaue lelei tu‘o teau. ‘Oku talamai ‘i he Tohi Tapú ‘a e fekumi-mai mo e ngaahi ngāue fakamo‘ui ‘a e ‘Otuá. Pea ko e lēkooti ia ‘o e ngāue kuo ‘osi fai mai, pea ‘oku lolotonga fai mai, ‘e he Tolu-Taha‘i-‘Otuá ke fakahaofi ‘a māmani. Ko ha mo‘ui faka-Kalisitiane ‘oku makatu‘unga ‘i he folofolá, ‘oku pau ke hangē ia ko ha tali faivekeveke ‘a ha tokotaha tui ki he ngāue fakatau‘atāina ‘a e ‘Otuá ‘ia Sīsū ko e ‘Eikí. Manatu‘i, he ‘ikai ketau a‘usia ‘e kitautolu ha me‘a kapau te tau nofo noa pē (Kierkegaard).



## 12. Lau Tohi Tapú mo e Muimui ‘o Kalaisí / Bible Reading and Discipleship

Ki he Kalisitiane pea mo e Siasí, ko e fakafehokotaki ‘a e ‘Otuá pea mo māmaní ne fakahāsino kakato mai ia ‘ia Sīsū Kalaisi. Pea kuo ‘ikai ai ha toe “‘uhinga lilo” ‘i he Tohi Tapú, pē ko ha toe “fakapulipuli”. Ko ‘ene fekaú kuo ‘osi faka‘atā mai pea ‘osi fakamahino. Pea ko e ‘elito ‘o ‘ene fekau, ‘a e ongoongo fakamo‘ui ‘o Sīsū ko e ‘Eikí. Ko e fekau ia ‘o e liliu-mo‘ui, pea mo e fakamo‘ui mo e fakamaautotonu, ‘a ia kuó ne pole‘i ai ha‘atau tali fakafo‘ituitui ki ai. Pea ‘i he kelesi fakamo‘ui pea mo e tui falala, ‘i he tukupā ‘o ‘etau mo‘uí ma‘a Kalaisí, kuo ui ai kitautolu ketau tafoki mei he angahalá – ketau tafoki mei he talangata‘á – ‘o talangofua ki he ‘Otuá. Ko e Tohi Tapú ko e talanoa liliu-mo‘ui mei he‘ene kamata ki he‘ene ‘osi. Kia kinautolu ‘oku tuí mo kinautolu ta‘etuí fakatou‘osi, ko e liliu-mo‘ui ‘oku uki ki ai ‘a e Tohi Tapú ko e pole ia ki he fakafo‘ituitui pea mo e kakaí kotoa pē. Pea ko e mahu‘inga ‘i hono ‘ilo‘i ‘o e Tohi Tapú, ko hono mo‘ui‘aki fakatisaipale fakafo‘ituitui mo fakatokolahí. ‘Oku ‘i he muimui kia Kalaisí – ‘a ē na‘e kalusefai pea toetu‘ú – ‘a e hoko ai ha tokotaha ‘o a‘usia ‘a e tuí mo e fakamo‘uí, pea mo e ‘uhinga ‘o e Kalisitiane, pea mo e ‘uhinga mo e mo‘oni ‘o e ngaahi lēkooti fakafolofolá. Pea ko kinautolu ‘oku nau lau ‘a e Tohi Tapú, ‘i he‘enau hoko ko e kau muimui-ki-he-ngata‘anga ‘o Sīsú, ‘oku a‘usia ai ‘a hono ‘uhinga mo‘oní pea nau mo‘ui‘aki ‘a ‘ene fekaú mo taumu‘á.

Faifekau Toketa Rev. Dr John Hirt Ph.D. ‘Univesiti ‘o Seneé. ‘Imeili: [jhirt@mail.usyd.edu.au](mailto:jhirt@mail.usyd.edu.au)  
Tongan translation: Faifekau Laueti Tu‘inauvi for Multicultural and Cross-cultural Ministry,  
National Assembly UCA.